

Adacsi Veszelszki Ferenc

Szkíták és Hettiták

A monda szerint az ifjú Leandros az ősidőkben minden éjszaka átúszta a Helléspontost csupán azért, hogy a szeretett Héráját magához ölelhesse. Ázsiából Európába úszott át. A Földközi tenger és a Márvány tenger közötti keskeny sávot (tengerszorost), ma Dardanelláknak nevezzük. Voltaképpen ez nem is választóvonal, hanem egy összekötő híd Európa és Ázsia között. Ezt igazolják vissza azok a régészeti leletek, amelyeknek a hasonlóságain oly sokszor elcsodálkozunk. A kérdés az, hogy miként kerültek azok pont oda, ahol megtalálták őket. Ékes bizonyítéka ez annak, hogy valaha is átjártak ezen a keskeny szoroson az emberek és ennek tudható be az, hogy Kisázsia a népek olvasztótégelye lett.

Ha fel akarjuk tární a történelmi múltat, akkor vesszük észre, hogy azok a régészeti leletek, amelyekkel itt találkozunk, mennyire hasonlítanak a Kárpát-medencei leletekre. Ha az embereknek a maradványait megvizsgáljuk, kiderül, hogy ezek az emberek, akik az ókorban itt ezen a területen éltek azok mind Európid emberek voltak. Az anatóliai területek ősi történelmét az ott élő emberek szinte teljesen elfelejtették, mert a XIX. és a XX.- század felfedezői ismertették meg velünk azt, hogy ezen a területen egy ősi kultúrával rendelkező nép élt és alkotott az ókorban. Kellettek olyan kutatók, mint **Albrecht Götze**, aki felfigyelt azokra az ősi maradványokra, amelyek felkeltették a figyelmét és a „*Hettitológia alap ismérveit összeállította*”, idézzük fel mit is mondott:

„Akkor történt először, hogy európai népek hatoltak be a művelt világba, és nem utolsósorban éppen ez teszi a Hettitakérdést olyan vonzóná... (Götze)”

A történelemtudomány igen érdekes fintora, hogy alig néhány évtizede ismerjük a Hettiták történetét. Meg kell mondani, hogy a történelmüket viszont alig ismerjük még ma is. Az írásos emlékek közül ki kell emelnem az Amarnai leveleket, mert ebből a diplomáciai levelezésekből tudunk meg leg többet.

„A tudományok, művészetek, és mesterségek”- (La Rus) lexikona, amelynek a történelemformáló szerepét nem lehet elvitatni. Azóta sincsen még egy hasonló kaliberű olyan összefoglaló tudományos mű, amely az érdeklődőknek olvasmányos és a tudást átadni képes mű jelent volna meg. A fent említett Lexikonban mit is olvashatunk, a Hettiták címszó alatt, idézem:

„Kánaáni nép, amelyet az Ízraeliták Palesztínában találtak, Hebron vidékén, az Ammoriták között és mellett, majd később északabbra, Bethel (Bétél) környékén élt és Salamonnak meghódolt: de Szíria felé még később is volt egy független, királyi uralom alatt élő hettita törzs”.

Na, most kell felkötni a fehéreneműt, mert ha ez így lenne igaz, akkor a zsidó kultúra tényleg a legelsőik közé tartozna. Pedig tudjuk a zsidók is a kultúrájuk nagy részét úgy vették át a Szkítha, Hun, Magyar népektől. Azok az elemek mind kimutathatóak a kultúrájukból amelyekre, annyira büszkék. Ebből az következik, hogy a történészek igen keveset tudtak, még az 1800-as évek végén a Hettitákról.

A Hettita állam az ie. II. évezredben az akkori világ egyik nagyhatalma volt, amelynek az uralma kiterjedt Kisázsian túl egészen Szíriáig. Arról az államról beszélünk, amely elfoglalta Babilont és Egyiptom ellen is eredményes harcokat vívott. Már korábban a társág egyik népe, a **Hükszoszok** már elfoglalták Egyiptomot. Ma szinte hihetetlennek tartjuk azt, hogy egy ilyen nagyhatalommal rendelkező államalakulat, amelyet akkor vezető kulturális- és hatalmi tényezőként tartottak számon, amely saját írással és jogrendszerrel rendelkezett arról ma alig tudhatunk valamit, ugyanis iu. XX.-századig szinte teljesen rejtve maradt a régészek ásója és az összehasonlító történelemtudományok előtt. Hogy megismerhessük ennek a népnek a múltját és a történelmét, ez alig húsz embernek köszönhető. Lám mégis sikerült az ismeretlenből az ismert világba kalauzolni a történészeket.

A régészeti ásatások fellebbentették a fátylat erről a régen elfeledett világról. Amely tőlünk - magyaroktól nem is esik oly távol, mert egy Szkíta-Hun-Magyar nép életéről és kultúrájáról van szó. Az egyik ismert dolog nem is lehetne más, mint az a kapavágás, amelyet az ókori történelemkutatók megtettek ezen a vidéken. Tudnunk kell azt a tényt, hogy az Ázsiai kontinens nyúlványa ma a **Kisázsianak** nevezett terület. Nem csak folytatása Ázsianak, hanem úgy mond képmása is, mert „*Asia-Minornak*” is szoktuk nevezni. Mivel úgy talál-

ták a kukutatók, hogy körvonalaiiban és a hasonlóságaiban nagy Ázsiát utánozza. A Halys (Halis) hajlata a fennsík, ún. táblásvidék, köröskörül táblás hegyvidékekkel, valamint a teraszos művelés jellegzetességeivel. Meg kell említeni azt a tényt, hogy akik megengedhették maguknak azt a megjegyzést, hogy „a nagy Ázsia” északi és a keleti határait még nem ismerték és azt mondhatták, hogy az Ázsiai világ központja mi vagyunk a *”Hét Törzs országa, a Hettiták”*. Büszkén mondták, hogy mi vagyunk a **napkelet** országa, mert csak gondoljunk bele mennyire igaz lehetett ez a maga korában. Ma is lehet találkozni helyenként tömörkereű kocsikkal, amely azt is jelenti, hogy az ősi hagyomány ma is él. Sőt a nyikorgó fanyereg is megtalálható még az utolsó időszakig. Természetesen a modernizációnak a hatásait ma el kell ismerni. Az időnek a kereke nem áll le, hanem haladunk tovább az életnek a rögös útján. Szürke és fehér falak tűnnek elő a fénylő napsütésben. Ugyan úgy, mint annak idején, mint az első Asszír kalmárok idején legalább három és félezer évvel ezelőtt. A haszon miatt igyekeztek Assurból Anatólia szívébe. A kiegészítő vályogtégla falak ma is megtalálhatóak ezen a vidéken. A perzselő napfény időnként megrepesztí őköt és az eső ismét egybe forrasztja. Lám egy idő múlva szét mállanak és elenyésznek a régmúlt idők maradványai. Úgy látom éppen elég regéltem a Kisázsiai területekről és azt is látni kell, hogy a múltunknak egy csekély darabkáját találhatjuk meg ezen a történelmi területen. Tehát értékelnünk kell és egyben meg is kell becsülnünk mindazt, amikor történelmünknek egy iciny piciny szegmensével találkozunk.

Kisázsia nem nagyobb Európa nagy államainál, mint pl. Németország, vagy Spanyolország. Mégis azt kell mondani, hogy az Anatóliai területek a népek olvasztótégelye volt a történelmi idők kezdetén, s amely nem leválasztandó a Kárpát-medence őstörténetéről. A Kisázsiaiában élő ősnépek vetélkedéseit is figyelembe véve a koraókorban ezen a területen nem sikerült egyetlen félnek sem új birodalmat létrehozni. Az itt élő népek csak akkor tudtak jelentőséget alkotni, amikor a Kárpát-medencéből kirajzott népek keveredéséből létre jöttek azok az új népek, akiknek a bölcsessége és a kultúrája jóval meghaladta a helyi lakosságét. A keveredésből következik az, hogy egy új nép, népcsoport alakult ki ezen a területen, amely népet a tudomány Gétha népeknek ismer. Majd a későbbiek során már ez a nép is tovább keveredik és létre jön a Szittyia nép, amely a történelmi okok miatt folyamatosan új hazát keres, - mert a déli területeket előzőnlötték a szemita népek, - s mely népelem az erejénél és a technikai felszereltségénél fogva erősebbnek bizonyult, mint a már letelepedett Anatóliai lakosság.

Az első ilyen népet meg kell említenem, mert az akkori világnak az urai lettek, ezek nem mások, mint az **Óasszírok**. Azt gondolom, hogy a régészeti kutatásokra kell helyezni a hangsúlyt, mert a földrajzi és az etnikai kérdések tárgyalásából nem ismerhetjük meg azt a világot, ami kialakult az ie. III. és a II. évezred fordulóján valamikor. A történelmi időkben már ezen a területen egy létező birodalom működött, mert az írásos anyagok erről már tudósítanak. Az valószínűnek látszott korábban is, hogy az asszírok nyomán itt Anatóliában kellett egy olyan államalakulatnak lenni, akikkel már az asszírok tudtak kereskedni. **Kültepe** kereskedelmi központnak a kiépítésén fáradoztak és újból megszervezték a városnak a kereskedelmi életét. A **Sumer** (Mahgar) nép elüldözésével teljesen visszafejlődött a lét és élte a kistelepüléseknek a mindennapi életét.

Ha már itt tartunk szólnom, kell arról is, hogy az Anatólia mit is jelent, azt jelenti „*Napkeleti ország*”. Árgus szemekkel nézte a világ az ezer-nyolcszáz éves második felében azokat a jelentéseket, amelyek napvilágot láttak. Egy nagy múltú birodalomnak a nyomára bukkantak a kutatók, és nem minden napos eredménnyel kecsegtetett Bogazköy megtalálása. Hatalmas rommező állt a fennsíkon, amelyet a tudomány még ekkor nem ismert. **Charles Félix Mari Texier** (1802-1871) ez a tudományokkal foglalkozó utazó, olyan vállalkozó ember volt, aki nem sajnálta a pénzét azért, hogy visszakalauzolja magát a régmúlt világába. A technikai tudományok legalább annyira érdekelték, mint a régiségeknek a megfejtései. Texier a **Taviumot** kutatta, utána akart nézni és meggyőződni a valódiságukról. Bogazköy nevű faluban kapott szállást és útbaigazítást a helyiektől. A területre kísértélva hatalmas kőtömböket talált szépen szabályosan sorba rakva, igaz már az évezredek megviselték a felületeiket. Úgy álltak ott, mint ha öröktől fogva oda lettek volna építve. A látvány lenyűgözte Texiert, mert jól kivehető volt felülnézetből a palotának a falai, valamint a körötte elterülő épületcsoportnak a látványa is. Ekkor még fentebb araszolt a hegyre, hogy még jobban belássa a környező területet. Így nyílt lehetőség arra, hogy a tagolt tájat szemügyre tudja venni, ekkor falmaradványokra bukkant, amelyek szemmel láthatóan is kilométernyi hosszúságban húzódtak, amerre csak a szem ellátott. Ekkor Texier felmászott a területnek a legmagasabb pontjára és ekkor látta meg, hogy alatta egy ókori városnak a maradványai pihennek. Ekkor elgondolkodott azon, hogy ez a város legalább akkora, mint az ókori Athén lehetett. Már is jöttek a kérdések kik és mikor építhették ezt a várost, megfogalmazódott benne, hogy ez lenne a „*Tavium*”? A városnak a területére lesétált és megtalálta azt a kaput, amelyen oroszlános domborművet talált. Egy másik kaput is talált azon emberábrázolások voltak.

Ez az alak valószínűleg egy királynak az alakja lehetett, mert az eddig látott egyik domborművel sem volt összehasonlítható. Ezeket a domborműveket ott a helyszínen le is másolta, illetve a kísérőivel lerajzoltatta. A kísérők is elámulnak a látványon, mert korábban még ilyet nem láttak. Texier ekkor vállalkozott egy magyarázatra, idézem:

„Mivel teljességgel az-az eszme tartott fogva, hogy az ókori Taviumot kell megtalálnom, ezekben a romokban is hajlandó lettem volna egy Jupiter templomot látni, azzal a menedékhellyel, amelyet Strabón említ: Később azonban kénytelen voltam ezt a véleményem feladni”.

Ezek után beismeri a tévedését, mert semmi olyat nem tapasztalt, hogy ezen a területen római építészetnek valamelyik elemét is megtalálta volna. Idézzük fel mit is mondott ezzel kapcsolatban:

„... egyik épületet sem lehetett a római történelemnek valamelyik korszakába besorolni: a romoknak ez a nagyarányú és sajátos jellege nagyon megzavart, amikor a várost történeti névvel akartam nevezni...”.

Lám a megtaláló is azt mondja, hogy ez a rom nem lehet a római kornak a terméke és mégis a barátja és munkatársa **William Hamilton**, aki a jegyzeteit átnézte azt állítja, hogy Tavium maradványait találta meg. Ebben nem hisz Texier, mert a látottak nem tudták meggyőzni a helyes döntésről. Azonban egy helyi lakosnak a segítségével a település egy másik részét is megmutatja Texiernek, aki nem hisz a szemének, mert ez a hely Bogazköytől alig egy órányi gyalog távolságra található. A bennszülött lakos a kutatót egy fennsíkra vezette, ahol megmutatta az itt található ősi maradványokat. Texier teljes meglepetésére itt találta azt a kőfalat, amely tele van írással, valamint alapos ábrázolásokkal. Ma ezt a kőfalat Yazylycalának (magyarul „Írott kő”-nek nevezik). Itt egy meredek szikla emelkedik fel magasra az égnek, melynek a széles nyílásában a függőleges fal durván megvan, faragva (lesímítva) és itt különös ábrázolások tűnnek az ember szeme elé. Az elébe kerülő ábrákon Texier isteneket látott maga előtt, melyek ünnepélyes méltósággal és melegséggel vonultak végig a sziklafal mentén. Mindegyiken hegyes süveggel a fején és övvel körülfogott köntöst viselnek. Ami ma már nyilvánvaló, hogy ez a viselet nem is lehet más népnek a viselete, mint a Szittyáké. Tudni kell azt is, hogy a szittyák nagy családjába kik és mikortól tartoztak, mert akkor azt is meg tudjuk mondani, hogy ezen belül melyik népcsoportnak

a képviselőivel van dolgunk. Texier és a bennszülött a sziklahasadékban előrehaladva ott, ahol a folyosó egy jobb kanyarulatot vett, új képek, új alakok következtek. Ezek már más ruhát viseltek, mint az előző részben. Fejükön a hegyes süveg helyett, tiarát viseltek, a képen még két szárnyas alakot is láthatunk. A többi alak a számunkra felismerhetetlen tárgyakat tartottak a kezükben. Más alakok nyakán állottak, vagy állatok lépkedtek utánuk. Texier a memoárjaiban leírja, hogy a félelem fogta el a látvány miatt és ekkor már a kijáratot kereste, mert tudta, hogy egy szakrális helyen tartózkodik, ahol ezeket a figurális ábrázolásokat meglátta. Ekkor baloldalt egy ajtót fedezett fel, amely még szűkebb hasadékba vezetett. A bejáratnál döbbenet fogta el, mert jobbról is és balról is két kőbe faragott démont látott. Oly módon, mint ha elzárná a kijáratot. A terem felé vezető bejáratot. A látványhoz hozzátartozik az, hogy a falon ismét egy felvonulást pillantott meg, tizenkét harcost, vagy Istent? Mervev testtartással lépkedtek egymásután, fejükön hegyes süveg, mindegyiknél sarlókard. Ezekkel ferdén átelemben egy magas alakot láthatunk a sziklán, amint oltalmazó mozdulattal öleli át a kisebbet. Kinyújtott karjuk fölött egy virághoz hasonló faragvány lebeg, jó sok hieroglif jellegű ábrázolással. Csak az a kérdés, hogy minek a szimbólumai ezek. Amikor Texier visszament és még jobban körül tekintett, akkor vette észre, hogy a teremben több a fent említett ábrázolásokhoz hasonló ábrázolásokat lehet találni. Némelyeket az időjárásnak a vasfoga annyira tönkretette, hogy már alig lehetett felismerni azt, hogy mit is ábrázol a sziklafal faragványa. Nem tudta eldönteni, hogy amit ott lát az egyáltalán díszítmény e, vagy írásnak a fenn maradt jelei? A kérdés még jó néhány évtizedig fenn is maradt, mert a Hettita írás megfejtése, csak a 1900-as évek elején történt meg. Térjünk vissza a Yazylycala (Írott kő) elhagyása utánra, mert Texier végig járatta a tekintetét a bejárat előtti sík térségen. Falmaradványokat ismert fel, felsóhajtott és ezt mondta „*itt meg épületek állottak*”? A völgyön át átnézett a Bogazköyi romokra, hegygerincekre, a fennsíkra, a szakadékokra, amelyeket a déli napsütés kegyetlenül perzselt. Imígyen fogalmazott Texier.

„Ezt a vidéket akkor teremtette az úristen, mikor ökölbeszorított kézzel látott a munkájához. Ezután egy olyan népépítő akarata uralkodott itt, amely a sziklák természetes meredekségét kőtömbökkel még magasabbra tornyozta, ugyan úgy még most is, mikor átnéztem, felismertem a falmaradványokat, amelyek ekkor különben is megközelíthetetlen csúcsokat még biztonságosabb bástyarendszerré egyesítették”.

Erről az élményéről Texier az 1839-es évben adott ki egy útleírást Párizsban, amelynek a címe: „*Description de l'Asie Mineure*” Ebben a könyvében is kény-

---

telen volt bevallani, hogy ilyen erővel bíró népet, mint amilyenre Bogazköyben a romok alapján következtetni lehet a XIX.- századi történelemtudomány Kisázsia területén az ie. II. évezredből még nem ismer. Igaz Európában egyáltalán nem tudtak a Bogazköyi leletekről Texier előtt. A felfedezések után számos más kutató és érdeklődő is megfordult ezen a területen. Amit Texier megírt az a szakembereket idegesítette, mert semmilyen fogódzót nem találtak azzal szemben, hogy ez az utazó miről is beszél. A történelemtudósok úgy gondolták a népek történelméről szinte mindent tudnak, és ez bebizonyosodik, hogy nem így volt. Az is ebben az időben természetes volt, hogy a fiatal régészet művelői figyelmét felkeltette mind az, amit Texier a képeken be tudott mutatni. Azon kívül semmi bizonyíték nem állt a rendelkezésre.

Az 1830-as évet követően a fiatal régészetet a káprázatos eredmények az ásatások számának megnövelésére szorgalmazták. Ekkoriban már a Mezopotámia területén és az Egyiptomi területeken eredményes ásatásokat folytattak azok a feltáró régészek, akik ezt a tudományt megalapozták. Egyiptomban **Lepsius** és **Mariette** voltak azok, akik az egyik csodát a másik után tárták fel. Mezopotámiában **Botta** és **Layard** a Folyamközi kultúrának a feltárói voltak még akkor is, ha megelőzték őket néhányan korábban és a tudományos feltárásoknak a kialakítása az „Ő” nevükhöz köthető.

Hamilton kevéssel Texier után felkereste Bogazköyt és a közelben található **Alaca-Hüyük** falunak a határában található rommezőt is. **H. Barth** és **A. D. Mordtmann** német utazók pontosabb adatokat szolgáltattak Bogazköyről, mint azt tette Texier és pontosították a Texier féle alaprajzoknak a méreteit. Valamint pontosították a tájolási adatokat is. A francia **Langlois** ugyan ebben az időben bejárta **Tarsos** környékét 1862-től kezdve pedig **Georges Perrot**, ugyan csak francia tudós egész Anatóliát beutazta. Miközben Törökország területét páratlan lelkiismeretességgel kutatta és egész sor új elemet fedezett fel. Így talált rá például a régi Bogazköy területén egy ferde sziklára **Nisantepe**, tele olyan jelekkel, amelyeket már az idő nagyon kikezdett. Jórészüik már csak kaparásnak látszott, és mégis ugyan azt a jelleget mutatták, mint azok, amelyeket Texier Yazylycalában felfedezett. Ezekről a feliratokról éppen tíz évvel később készített pacskolatot egy német tudós, akit úgy hívnak **Karl Humman**, (ejtsd Karl Hamman) a pacskolatokat a Yazylycalai domborművekről is elkészítette és ma is ezek a pacskolatok állnak a tudomány rendelkezésére. 1887-ben *Perrot* a „*Histori del l' Art dans Antiquité*” című nagy gyűjteményes munkába még egyszer összefoglalta Anatóliának mind azokat

a rejtélyes emlékeit, amelyeket eddig számon tartottak.

A fenti rejtélyes anyagok közül meg kell ismerni mind azokat, amelyek az Anatóliai területeknek a kultúrtörténetével foglalkozik. Az Assziológusok nem kevésbé meglepő feljegyzéseket találtak a tábláikon. Ugyan az a III. Hattusilis (Hettita király) beavatkozott Babilon életébe, aki Asszíria és a Babilon élet-halál harcát vívja és támogatja a babiloniakat Asszíriával szemben. Ezt bizonyítva idézem az egyik asszír méltóságnak a panaszait:

„Te nem úgy írsz nekünk, mint testvér a testvérnek, hanem parancsolsz, mint a rabszolgáidnak”.

Ez a megállapítás betetőzte mind azt, amely megsemmisítette az Óbabiloni birodalmat, úgy ie. 1594-ben. Látható, hogy ezen a területen pillanatnyilag nem létezett nagyobb hatalom a hettitáknál, mert Hamurappi dinasztiáját pontosan „Ők” a hettiták döntötték meg. A Yazylycalai sziklafal megismerése tette lehetővé azt, hogy a Hettita kort kutatni lehessen. Korábban erről a vidékről és az ott élő ősi népekről semmi ismeretanyagunk nem volt. Ez a felfedezés volt a kutatások szempontjából a legfontosabb. Azok az anyagok, amelyek ezzel a területtel kapcsolatosak szinte teljesen eltűntek az anyagtömegben, így a **Perrot** rajzai, leírásai, melyet majd a volt munkatársa **E. Guillame** 1872 től tesz közzé. Tíz évnek kell eltelni ahhoz, hogy az első pacskolatok és másolatok elkészüljenek **Karl Humman** jóvoltából. Így a Yazylycalai domborművekről is. A Bogazköy megbízható alaprajzát is Humman készítette el. Az csak hab a tortán, mert a felmérései olyan pontossággal bírtak, hogy ma is megállják a helyüket az akkori felmérések. Hummanról tudni kell, hogy a végzettsége vasútépítő mérnök. Tehát ezt a tudását igen jól tudta kamatoztatni a régészet (archeológia) terén. Az igazi hírnevét a **Pergamoni** oltár feltárása alapozta meg és ezzel vált híressé. 1887-ben Perrot újabb könyvet jelentetett meg, amelyben összefoglalta mind azt, amit tudni lehetett az Anatólia őskoráról, a könyvének a címe: *„Histori de l' Art dans l' Antikvite”*. Ez a gyűjteményes könyv mind azt tartalmazza, amit tudni kell Anatóliáról, vagy amit a tudomány számon tartott a domborművekről és a jelrendszerekről. Kicsit furcsán hangzik az, hogy a tudomány nem vette igazán figyelembe a Texier könyvét. Ám egy dolgot ne feledjünk el, hogy a könyvének a megjelenése egybe esett a **Jean Francios Champollion** 1822-ben megjelent megfejtésével, amely az egyiptomi hieroglifikát a vallatásnak köszönhetően megfejtette. Ebből következett az, hogy Texier munkája háttérbe szorult. Az egyiptomi kövek-

nek a vallatása azt eredményezte, hogy fény derült Egyiptom történelmének négyezer évére. Amely eseményekben igen gazdag volt és egyben olyan esemény volt a tudomány számára, amely mérföldkövet jelentett a tudományok terén. Azért érdekes ez az időszak, mert a régészet terén ekkor jutottak el azokhoz a felfedezésekhez, amelyek ennek az új tudományágnak a végleges kialakulását is megteremtette. Ilyen felfedezések történtek Egyiptomban **Richard Lepsius**, **Aguste Mariette**, feltárták a legrégebbi dokumentumokat. Vagy Mezopotámia területén **Paul Emile Botta** ásatásokat kezdett a **Qujundzsiken**, majd **Horsabadon** (Horszabád) és itt felfedezte **Sargon** király palotájának a maradványait és vele párhuzamosan az Asszír szobrászat legszebb darabjait. 1845-1849.-ben **Austen Henry Layard** kiásta Ninivét, Henry **Crestwicke Rawilson** megfejtette az ékírást. Ezek voltak azok az okok, hogy a Texier munkái háttérbe szorultak és nem váltak olyan ismerté, mint az itt felsorolt felfedezőké. Meg kell még említenem ebből a korból a Trójának a felfedezését, amely szintén a maga korába elhalványult a fent ismertetett munkáktól, mert a világ szeme a fenti eredményekre szegeződött.

Archibald Henry Sayce már 1876-ban az íróasztala mellől sejtette az Anatóliai valóságot. Nem igazán beszélt róla, mert tudta, hogy egyszer eljő az „Ő” ideje a kutatások terén. 1880-ban kijelentette Sayce, hogy az Égei-tenger partján **Karabelben** és **Sipilosban** Bogazköytől kb. 800 km távolságra talált reliefshek hettita stílusúak és az eredetük biztos. Amikor az angol **W. H. Skeene** és **G. Smith** a Bogazköyivel azonos jellegű szobrokat tártak fel az Eufrat partjainál **Kargamishnál** (Karkemis), ez Bogazköytől kb. 500-km távolságra van keletre. Ettől a pillanattól kezdve Törökország a kutatások szempontjából nem volt érdektelen, mert minden olyan feltétel és ismeretanyag a rendelkezésre állt, amely a sikert biztosította. Legalább is a Hettitológia szempontjai szerint! Ez az új tudományág 1884-ben született meg hivatalosan, mert addig nem voltak szisztematikus feltárások az Anatóliai területeken. Ezt úgy kell értelmezni, hogy tervezett formában előre elhatározottan.

A modernnek nevezett kutatásokat Sayce kutatásaitól számítjuk. A Hettita írásról azt állította, hogy azok a jelek, amelyekkel találkozunk a sziklafalakon azok nem mások, mint egyértelmű írásjelek. Sőt azt is mondta az egyik írásában, hogy megfejtette a soroknak a „busztrophédon” (olvasásának az irányát) sorrendjét. Ami érdekes, hogy jó helyen tapogatózott a maga elméletével. Egy tanulmányt is közre adott olyan címmel, ami önmagáért beszélt, „**A Hettiták Kisázsiaiában**” címmel. 1880-ban egy szenzációs előadást tartott

a Bibliakutató társaságnál, amelynek révén egy darabig azt a kétes hírnevet szerezte, hogy „Ő” a Hettiták „feltalálója”. Ez viszont nem volt igaz. A kezdetekben nem tett semmit annak érdekében, hogy ezt a jelzőt elhárítsa magáról. Ez a jelző így hamisnak bizonyult. Sayce előtt egy misszionárius **Wright** egy cikkében (British and Foreign Evangelical Review) című folyóiratban a Hettiták népének tulajdonította a Kisázsiai leleteket. Ez a tanulmány nem hozott nagy sikert, mert nem a meggyőződéses kutató lelkesedésével íródott. Ma már tudjuk, hogy jó úton haladt és eredményes volt, amit ebben a tanulmányban közzé tett. Sayce javaslata után igen heves vita alakult ki a szakemberek körében és ez a vita hamarosan a nagyközönség előtt is ismertté vált. Ennek következtében kénytelenek voltak lakossági fórumokat rendezni a témával kapcsolatosan. Az ilyen esetek is csak Angliában történhetett meg, mert a lakosság igen fogékony az ilyen jellegű felfedezésekre. Futótűzként terjedt el, hogy az Anatóliai területeken élt valamikor egy letűnt nép, úgy három ezer évvel korábban. Ebben az időben nagyon szegényes tárgyi bizonyítékok álltak rendelkezésére a tudományos munkákat végzőknek, s a vita is ekkor ért a tetőpontjára, amikor **Willem Wright** 1884-ben közzé tette a könyvét, amely nem csak új anyagokat adott a kutatásoknak, hanem a címe is kihívást jelentett a kérkedőknek, „A Hettita birodalom, a Hettita feliratoknak”. Ebben a műben a megfejtéseket elsősorban a Sayce megfejtéseire alapozta a szerző, ami a számára elfogadható volt. Csak Wright és Sayce könyvének a megjelenése után került sor a céltudatos kutatásokra, jóllehet a mai kutatásokhoz képest még nem olyan céltudatos volt, mint ha ma tennénk ugyan ezt. Az első tudományos expedíciót 1888-ban indította el a Keleti Társaság, ekkor már világhírűvé vált német régészt **Karl Humann** (1839-1896) bízták meg a feltárásoknak az irányításával.

A Hettita leletek gazdagságára jellemző, hogy nem a leginkább ismert lelőhelyről kerültek elő, hanem a dél Törökországi **Sencirilli** ókori településről. Ebben az időben jelentek meg a Hettitákról íródott első könyvek, amelyek szintén óriási érdeklődést váltottak ki. A könyvek példányai hamar elfogytak. Karl Humann és **Felix von Lushannal** éppen csak befejezte a Dél törökországi és Kilikiai kutató útját és már is a hír megelőzte „Őket”, amely szinte világszenzációnak számított. Azért volt érdekes ez a szenzáció, mert a Senciriliben figyelemre méltó reliefeket találtak és ennek ment híre. Az akkori török térképeken ez a helység egyáltalán nem szerepelt, ez a helység úgy mondták közel van Adana-hoz Törökország legnagyobb Fölközi tengeri kikötőjéhez. Igaz minden csak a szárazföld belsejében legalább 100-km távolságra

található a kikötőtől. Akár hogyan is volt, voltak olyanok, akik újból szerettek volna eljutni Anatóliába és a környező településekre, mert a feltárásoknak a sikere vonzotta a kutatókat. Így indult útnak **Puchstein** és **Lushan**, eljutottak a Kurdisztáni belső területekre, ahol egy domb közepén számos feliratos leletet találtak. Így minden keresgélés nélkül rátaláltak 8 db nagy domborműre, amelyeken íjjal és törökkel felfegyverkezett harcosok, állatok és szárnyas démonok képei voltak láthatók. A legmeglepőbb az volt, hogy mind ez szabadon könnyen hozzáférhetően. Így ír erről a feltáró, idézem: „*akár a szabad ég alatt rendezett archeológiai kiállításon, amely jeles személyiségek látogatását várja*”.

A legnagyobb meglepetésükre a helyi lakosságtól megtudták, hogy a táblákat nemrég ásta ki a **Hamdy bej** (ekkor a török múzeumok főigazgatója). Puchstein és Lushan pacsolatokat készítettek és lerajzolták a domborműveket és olyan érzésekkel tértek haza, mintha ezzel megváltották volna a világot. Számukra világos és egyértelmű volt, hogy a **Sencireli** domb számos meglepetéssel, belsejében tömérdek kincessel szolgál a feltáróknak. Tudták azt, ahol reliefek vannak ott templomnak is lenni kell, vagy éppen palotának, vagy palotáknak. Ahol palota van és templom, ott városnak is lennie kell. Humann a rajzok láttán mit is tehetett csak a fejét rázta, hogy milyen szerencsével jártak. A rajzokat pontatlannak találta, mert a reliefek sajátos stílusa számára ismeretlen volt. De mégis olyan különleges kultúrát sejtett meg, amelynek a nyomaival a működése során sehol sem találkozott még. Pedig már Törökországot keresztül kasul bejárta. A szolgálatait a török kormány is igénybe vette az útépitések során, ugyan ezt várta el tőle a török kormány, mint régésztől. Humann az a régész, aki felfedezte a dicső múltú **Pergamont**, ne felejtsük el, ekkor még 1884-et írtak. Jól lehet látni, hogy mekkora nagy felfedezés volt ez abban az időben. Egy új kultúrának a feltárási munkálatai folytak ebben az időben. A hír hamarosan szétrepült a világban és a figyelem középpontjába került Anatólia, vele együtt maga a Török birodalom is.

Humann birtokába került újságok, Sayce tanulmánya, valamint Wright könyve és ezeket elolvastva rájött arra, hogy sürgősen a Német Tudományos Akadémiától engedélyt kér az Anatóliai ásatások elkezdésére. Jól tudta az ilyen engedélyeket csak diplomáciai úton lehet elintézni. Így is kerek négy esztendőig tartott mire megkapta a szükséges engedélyeket. 1888 április 05.-én útnak indulhatott az expedíció Anatólia felé. Az expedíció vezetője Humann volt és még vele utazott **Dr. Luschan**, aki kilépett az Osztrák hadseregből és az élete

hátralévő részét a tudománynak szentelte. Az expedíció további tagjai voltak még, **Franz Winter** az Athéni régészeti intézet tagja. Ha bele gondolunk ma, milyen szakmai felkészültséget követel egy ilyen, vagy ehhez hasonló feltáró munka, akkor ma megmosolyogjuk azt a régészeti felállást, mert kiket látunk a feltárásokon. Egy vasútmérnököt, egy orvost, és egy katonai képesítéssel rendelkező személyt. Lehet mulatságos ez a felállítás és korántsem esélyek nélküli volt ez az expedíció. A korábban megtalált lelőhelyre igyekeztvén a szakmának minden csínját-binját ismerték, mert képzett írásszakértők, a pecséthengerek, a felíratok és a domborművek szakavatott ismerői voltak. Igaz ebben az időben a számukra ismeretlen volt a hettita írás megfejtése, mert azt csak a 1900-as évek első felében fejtették meg. Az egyiptomi leletek alapján lehetett következtetni arra, hogy valójában mi is lehet ezeken a köveken, reliefeken stb. Humann-nak mindene meg volt, amire csak szüksége lehetett. Hordárokat Alexandretben (ma Iszkander), a szükséges munkásokat pedig úgy gondolta a helyszínen fogad fel, amit meg is kapott. Humann visszaemlékezéseiben olyan dolgokról ír, hogy a négy napos út után megérkeztek Alexandretbe, ahol már egy sártenger fogadta az expedíciót.

Ezt írja: idézem: „*az elképzelhetetlenül piszkos lakosságú elképzelhetetlen piszkos faluba*”- megérkeztek. Luschan leugrott a lováról és elvezette Humann-t oda ahol négy évvel ezelőtt a reliefek álltak. Ezeknek hűlt helyüket találták.

Az időjárási viszonyok nem kedveztek az Európai embereknek, mert hirtelen beköszöntött a nagy meleg. Amelynek az lett a következménye, hogy a szúnyog lárvák kikeltek és annyi volt a szúnyog, hogy időnként szúnyogfelhőben kellett dolgozniuk. Ennek ellenére munkába álltak és megkezdték feltárni a dombot. Az is kiderült, hogy a keresett reliefeket visszatemették a föld alá ezért nem találták meg, mikor keresték, erről egy helyi kurd számolt be Humann-nak. Igaz **Hamdy** bej rejtette vissza a föld alá a reliefeket. A munkába álláskor első napon 34 munkás kezdte meg a feltárást, a második napon már 96 munkás kezdett a feltárási munkáknál. Másnap estére már felszínre került egész sor kőhasáb, amelyeket a domb alól ástak ki. Így 26 dombormű, teljes fegyverzetben lévő harcosokat ábrázoló reliefek (domborművek), lovon, vagy harciszekéren ülő harcosok. Vagy tükörbenéző asszonyok, megjegyzem eddig senki sem tudta, hogyan néztek ki a Hettita asszonyok, vagy a társasági hölgyek. Ezeket a táblákat látható először. Ezt követően ásták ki azt a kaput, amely az oszlopain két oroszánt ábrázolt, ezt a kaput ma is úgy nevezzük, hogy oroszános kapu. Alig telt el egy teljes hét és már is egy újabb felfedezést

tett Humann. Feltárta azt a várat, amely a településhalom alatt húzódott meg. Az ásások közben látta meg, hogy nem akármilyen várról van szó, mert valóban bizonyíthatóan Hettita várról van szó. Ezek a leletek semmivel sem választható le az Eufkrat és az Égei tenger között korábban feltárt Hettita leletektől. A stílusjegyek azonossága bizonyított. Gondoljunk csak bele mikor a feltáró régész örömkialtásba tör ki és ezt mondja: idézem:

„Ezzel ért véget az első hét, s gazdag lelet fölötti örömlünkben arról is megfelledekezünk, hogy a nyugati vihar felborította a sátrainkat, hogy ágyainkat a zápor csapdosta, esernyő alatt aludtunk, és a szállásunkon térdig ért a sár.”

Az első hét leleteinek a meglepetései tovább folytatódtak, mert a munkásoknak a csákánya csak hamarosan egy újabb falra bukkantak. Amelynek minden körülményt egybevetve valamelyik épülethez kellett tartoznia. A kutatóárok kiszélesítésével az is kiderült, hogy ez a fal legalább két, vagy három méter vastag volt. Helyenként a feltárás során kiderült, hogy a négy métert is elérte. A feltárás során a felszínre került egy sztélé, amelynek minden valószínűség szerint Hettitának kellett volna lenni. A felszínre hozatalakor kiderült, hogy a várakozás nem igazolódt, mert egyértelműen bizonyítható, hogy ez Asszír volt. Találtak egy domborművet, amelynek a régészeti tapasztalatok alapján szintén folytatódnia kellett volna. Kiderült, hogy ez teljesen magányos lelet volt. A feltárások során találtak egy halom Hettita amulettet, mellette egy sor Keletrómai érmét. Ezt követően Ördek-Göl-nél egy „beszélő kép” került elő ez a lelőhely Senciriltől kb. 40 km. távolságra található. Ezt a leletet egy török munkásnak köszönhetik, mert elvitte Luschant és megmutatta ezt a követ. Amelyik egy halotti tort ábrázol és mellette Föníciai felirat található rajta. Ekkor már legalább hét hete dolgozott a Sencrilben és már a hazatérésen gondolkodott a Humann expedíció. Ezt behatárolta a pénzügyi kondíciók. A másikk dolog, hogy beköszöntött a nagy meleg. Amely a meleg éghajlat állatait is felébresztette, így a skorpiókat, és a kígyókat és nem utolsósorban a szúnyogok hada ellen kellett megvívni minden harcot. A táborban is megjelent az első jele a maláriának (mocsárláz). Humann azon gondolkozott, hogy miképpen szállítsák el az eddig feltárt leleteket, mert a feltárt leletek vastag kőtömbökre volt rávésve, amelyek egyenként is több tonnát is elérhették. Legalább is a fél tonnát úgy általában. Humann fuvarosok után nézett és a kurdok úgy látták, hogy ezzel a kínálkozó lehetőséggel jó üzletet csinálhatnak. Így olyan magas árat ajánlottak Humann-nak, hogy azt elfogadni nem tudta. Mi maradt hátra, hogy a problémát megoldja? Humann is tüdőgyulladást kapott, a malária terjedése a munkás állományát addigra megtizedelte. Ennek következménye

volt az, hogy a fegyelem is meglazult, ezt látva a kurd fuvarosok, így a szállítási költségeket még magasabbra tették. Amit végképp nem tudott Humann elfogadni. Ennek következtében Humann rákényszerült arra, hogy Hamdy bejhez forduljon segítségért. A bej azonban felszólította, hogy azonnal utazzon Konstantinápolyba és számoljon be a leletekről.

Konstantinápolyi tartózkodása során ízetlen vitákra kerül sor, azon vitáztak, hogy a németek és a törökök milyen arányban osztozkodjanak meg a kiásott leleteken. Mikor Humann visszatért Sencirilbe az egész táborban csak egyetlen ember volt már. Aki viszonylagosan egészséges volt ez nem más volt, mint az orvos **Dr. von Luschan**. Ami ezután következett az nem egy tudományos tevékenységbe illő. A fent említett kurdok azt gondolták, hogy most a szorult helyzetében leveszik a németet. A betegségek és a fuvarosok hiánya nekik adja meg azt a lehetőséget, hogy az áraikat tovább srófolhatják, és a német rákényszerül az áraikat elfogadni. Természetesen nem ez történt, mert Humann megkereste a Cserkesz fuvarosokat, akik nem azt nézték, hogy az expedíció szorult helyzetben van. Hanem a tisztességnek megfelelően normál áron vállalták a szállítást egészen le a kikötőig Alexanderettébe (ma Iszkander). Ezzel Humann talpra állította az expedíció tagjait és a rakodásnál segítettek a **cserkeszeknek**. A súlyos táblákat együtt rakták fel a tizenkét ökrös szekérre. Elindulás után két ökrös szekérnek a kereke összetört, amelyeket át kellett pakolni másik szekerekre. A feljegyzésekben azt is megtaláljuk, hogy ezen a területen ebben az időben szinte egyáltalán nem volt járható út. Amit útnak neveztek az rögös és szinte járhatatlan volt. Amikor megérkeztek a járási székhelyre ott a kurdjárási főnök lefoglalta, mert nem ismerte a Hamdy bejnek a fermáját (engedélyét). Kiderült a kurd főnök sem írni, sem olvasni nem tudott és így hiába is magyarázta Humann az engedélyezésnek a dokumentumát, mert a kurd főnöknek fogalma sem volt arról, hogy szabályosan jár e el Humann, vagy sem. Humann megpróbálta a baksis megoldást és hajthatatlan volt az előljáró. Ezért Humann a legegyszerűbb eljárást vette elő, amely nem más volt, mint a pisztolyát a kurd főnök mellének szegezte és ekkor minden megoldódott. A kurd főnök engedélyezte a tovább haladásukat. A karaván tizenöt napos út után megpillantotta a tengert. Már nem volt erejük azt az öt kilométert megtenni, hanem megpihentek egy kétes hírű panzióban és így nem érték el azt a hajót, amivel szerették volna elszállítani a feltárásoknak az anyagát. Alexandrette-ben a hajóállomás vezetőjétől

érdeklődtek, aki azt mondta: idézem: „*A gőzös éppen most ment el. A következő körülbelül tíz nap múlva indul... talán.*” Nézzük meg mit is jegyzett be a naplójába Humann. A szállítás körül semmi nem úgy alakult, mint arra számítani lehetett:

Idézem: „*A vágyott célt elértük, a keresett hettita építményt megtaláltuk, nem is nagyon mélyen a felszín alatt, jókedvvel készülhetünk az új expedícióra, mert a domb nem ismeretlen agyaghalom többé, a fátyolt fellebbentettük, most már csak arról lesz szó, hogy egészen lehulljon*”

Amikor befutott a gőzös 82-láda, ebből 23 relieffel és egy sztélével és rengeteg apró lelettel útnak indulhattak Berlin felé. Ezek a feltárási anyagok voltak az első dokumentumai az ismeretlen és rejtélyes ókori birodalomnak. Amelyről eddig semmi ismertanyagunk nem volt, a feltárási eredménye bizonyította, hogy egy új kultúrával állnak szembe a kutatók és ekkor már tudták, hogy ez a kultúra nem más, mint a Hettita (Szittyia) kultúra, amely teljesen önálló kultúrát képviselt az ismert kultúrák között.

Humann kutatásai után számos jól felkészült kutató vállalkozott arra, hogy ismételten részt vállaljon az Anatóliai területeknek a feltárásiában. Amely csak eredményekkel szolgálhat. Nézzük sorrendben kik is voltak azok a vállalkozó szellemű emberek, akik vállalták a kockázatot, úgy az egészség szempontjából, mint a vállalkozó szellem szempontjából. Az elsők között volt egy angol, akit **Ramsay**-nak hívtak, őt követte az osztrák **Lanckoronski**, majd a francia **Cantre** és az amerikai **Wolfe**, őt követte a német **Winckler**. Az itt felsorolt néhány kutatón kívül számos más nemzetiségű kutató jelent meg a helyszínen és végeztek munkákat így a feltárási területén. Ma talán van olyan is, akinek ma már a nevét sem ismerjük. Az eredményes kutatókat őrizte meg a tudomány és ezeknek állítottak emléket olyan művekben, amelyek az Anatóliai kutatásokban jelentőset alkottak. Az ilyen jelentős kutatók közé tartozott az orosz **Ljundekviszt**, aki a Marasi hegységben (Taurus) Hettita emlékeket fedezett fel, ilyen volt még egy másik orosz, akit **J. I. Szmirnov** akadémikusnak hívtak. Aki szintén igen fontos Hettita emlékeket fedezett fel és dokumentálta. Valamint Hettita dokumentumokat tárt fel a Kisázsiai kutató útján 1893-1894-ben. Igaz a cári kormány szinte semmi érdeklődést nem tanúsított a Hettitákkal kapcsolatban. De az orosz tudósoknak mégis sikerült kiépíteni a Hettitológiai gyűjteményüket, amelyik ma a világon talán a harmadik legteljesebb gyűjtemény. A fentieknek köszönhető, hogy az Oroszország és Törökország között ebben az időben sikerült kiépíteni olyan kapcsolatokat, amely

hosszútávon gyümölcsözőeknek bizonyultak. Ennek következményeként Konstantinápolyban kiépült az Orosz Régészeti Intézet. A fent említett tudósok számos és számtalan anyagot gyűjtöttek. Így reliefeket, agyagtáblákat, hieroglifikus írásokat, ezeket a leleteket Kappadókiában, Kilíkiában, Lydiában, Prüggiában, Szíriában, Észak Anatóliában gyűjtötték össze. Amelyeknek a feldolgozásra vártak és arról nem is beszélve, hogy az írásokat meg is kellett volna fejteni. De erre még nem ért meg az idő.

Ebben az időben a Hettita feliratokat senki nem tudta hitelesen elolvasni, mert Sayce olvasata a tudomány terén csütörtököt mondott, tehát nem felelt meg a követelményeknek. Sayce azt gondolta, hogy ha már az Asszir nyelvet és az Akkádot könnyen el lehet olvasni, akkor ennek a logikája alapján a Hettitát is ellehet olvasni. Ez nem bizonyult igaznak, mert ebben az időben még azt sem tudták megállapítani, hogy melyik írás a régebbi az ékírással íródott szövegek, vagy a hieroglifírással íródott szövegek. A Hettita írás megfejtése hosszú időn át csak egy helyben topogott. A próbálkozások mind sikertelenek voltak. Igaz ez idő alatt a régészek és más kutatók rendszeresen kutatták a Taurusz hegyeinek a nyúlványait régészeti leletek miatt. A feltúrt dombokon éberren figyelték, hogy a nyomorúságosan fizetett munkások csákánya, mikor fordít ki a földből olyan régészeti leletet, amely Istent, vagy isteneket ábrázoló dombormű van az oldalán, vagy egyéb olyan leletet, amely a Hettitákhoz köthető. Ezek a halk szavú tudós emberek a XIX. századnak a végén és a XX. század elején dolgoztak Anatóliában, **Leopold Messerschmidt** csak annyira jutott, hogy kiadta a „*Hettita feliratok gyűjteményét*” (*Corpus inscriptionum Hettitorum*” címen). Ez a mű 37- és több mint 60 kisebb Kisázsiában talált Hettita szöveget tartalmazott. Két kiegészítőben (1902- 1906) annyi történt, hogy az előzőekben felsoroltakat kiegészítette, mint egy százra. Ez a kiadvány sem segítette a Hettita nyelvnek a megfejtését, mert a tudomány egy tapottányit sem tudott előre haladni ebben a témában. Tehát továbbra is váratott magára a megfejtés! 1914-ben **Eduard Meyer** kiadta az első nagy tudományos munkáját, amely a „Hettiták története és kultúrája”- címet viselte. Ebben a munkájában kizárólagosan az idegen nyelvű, főképpen az egyiptomi és a babiloni forrásokra támaszkodott. Ha rápillantunk a XIX.- századi ókori térképekre láthatjuk, hogy mennyi fehér folt van az ókori térképeken, amelyeken csak feliratokban jelölték azt, hogy a fehér foltok helyén oroszlánok találhatóak. Még nem ismerték pontosan azt, hogy az oroszlánok mit is jelentenek ebben a kultúrában, csupán csak sejtéseik voltak. Ha az ember megalkotná azt a térképet, amelyen a Hettita jelképeket tüntetnénk föl, akkor kiderülne, hogy mekkora

is volt a Hettita birodalom! A birodalomnak a magvát az Anatóliai területek jelentették, de ide tartozott a Közel-Keleti terület is, valamint a Levantai területek és a Tengermelléknek nevezett területek. A keleti határok egészen az Eufrat folyóig terjedtek, délen viszont elérte a mai Libanon területét. Északon a Fekete tenger vonalán alig kb. 100.-km távolságban követte a tengernek a természetes vonalát. Időnként a mai Orosz területek is érintették a Hettita határok. A mai Grúzia és Örményország egyrésze is a Hettita birodalomnak a részét képezte. Ha figyelembe vesszük ezt az irgalmatlan területeteket, akkor láthatjuk, hogy az ókornak az egyik legnagyobb hatalmával állunk szemben. Amelyről ma is viszonylag keveset tudunk, birodalomnak a múltja még mindig nincsen teljesen feltárva.

Hugó Winckler ásatás (Megemlékezés Hugó Wincklerről)

A német kutatók úgy látták, hogy a hettitákkal kapcsolatos problémák egyre csak sűrűsödtek. A XIX.-század nem tudott olyan eredményeket felmutatni, amely a hettita problémának a megoldását adta volna. A korábbi kutatásoknak a hibás és félremagyarázott eredményeit rendbe kellett tenni, mert ilyen formában, ahogy eddig volt nem lehetett tovább lépni. Azt, hogy a fent említett probléma hogyan is állt nézzük meg az egyik legavatottabb személynek a munkáját. A legfontosabb felfedezéseit hogyan is teheti meg. Ez az ember nem más volt, mit **Winckler** német kutató. **Hugó Winckler** a német „*Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft*” (Keletkutató Társaság Közleményeinek) 1907. Decemberi- 35. számában a következőket írta:

„A tisztára kisázsiai vagy hettita kultúra emlékein kívül időnként olyan dokumentumok is előkerültek, melyek erős babiloni jellegű hatás érvényesülését mutatják ezekre az országokra is. A véletlen úgy hozta, hogy körülbelül egy időben ismerkedtünk meg a tell-amernai okmányokkal és a kisázsiai eredetű ékírásos agyagtáblákkal. Az utóbbiak lelőhelye, mint közben kiderült, a Kayserétől, mintegy háromórányi távolságra, keletre fekvő Kültepe nevű rommező.

E táblák, bármennyire nehezek és kevésbé kiadósak is tartalmi szempontból, mégis bizonyítékai az ékírást használó országok kulturális befolyásának Kisázsiaiban, és így örvendetes bizonyiságként sorolhatók ama kevés kisázsiai

levél mellé, amelyet- a fáraóhoz címezve- a tell amarnai levéltár őrzött meg. Ezek közül Subbiluliumának (Suppiluliumas) Chatti (Hatti) királyának néhány nem sokat mondó írása és még két másik több rejtélyt adott fel, mint amennyi felvilágosítással szolgált. Az utóbbiak közül az elsőt III. Amenópis küldte Tarchandaraus arzawai királynak. Annyit, hogy Arzawa országának valahol Kisázsiaiban kellett lennie, még kilehetett következtetni, de közelebbi helyét már nem sikerült megállapítani. A másik levél egy Lapawa nevű fejedelmet említ, akiről máshonnan tudjuk, hogy Jeruzsálemi királyság északi szomszédja volt, akinek székhelyét nagyjából Karmel hegy vidékén kell keresnünk. Voltaképpen rejtélyes, hogy ezeket a tényeket hogyan egyeztetjük össze és hogyan magyarázhatjuk meg egy awarzáinak feltételezendő nyelvnek Palesztinában, a későbbi Ízrael (Samaria) területén megfigyelhető használatát.”

A tisztelt olvasók is észrevehetik az imént idézett írást igen nehezen értelmezhető, mert a nehézkes professzori megfogalmazás, arra a kérdésre keresi a választ, hogy az amarnai levelek ismeretében, hogyan lehet azokat pontosan beazonosítani helyileg és területileg. Még ebben az időben nem voltak olyan adatok a kutatók birtokában, hogy a beazonosításnak a tényét megállapíthassák. Különösen a problémát az jelentette, hogy ebben az időben még nem ismerték a hettitaírásnak a megfejtését. Igaz már voltak próbálkozások és azok még nem vezettek eredményre.

Hugo Winckler első expedíciója során olyan korabeli régészekkel kezdte a pályafutását, akiktől igen sokat tanulhatott, mind amellet, hogy maga is képzett régész volt. A személyiségéhez tartozott az, hogy igen nehéz természetű ember volt. Tehát nehéz volt vele együtt dolgozni. Pedig a pályatársaitól tanulhatott volna, mert **Robert Koldwey** ebben az időben tette meg az első kapa-vágást Babilonban. **Artur Evans**, aki szintén ebben az időben kezdte feltárni a Knósosi (knoszosi) palotát. Winckler adataiból néhányat megemlítek, ez is a jellemzéséhez tartozik, 1863-ban született a szászországi Grafenhainichenben, végzettsége szerint kiváló asszírológus volt. Igen magas szintű tudással rendelkezett, amikor Anatóliába ment (1903-1904-ig) Sidón (Szdón) mellett ásatott korábban sikerrel. A környezetére olyan hatással volt, hogy **Ludvig Curtiusra** aki évekkel később került melléje aszisztensnek imígyen fogalmazott, idézem:

„Nagyon örültem, hogy egy valódi orientalistával együtt dolgozhatom, akit nem is tudtam másként elképzelni, mint széles látókörű, világfiás egyéniségnek. Annál jobban meglepődtem, amikor Konstantinápolyban Wincklerrel

találkoztam: ebből a jelentéktelennek látszó, gondozatlan barna szakállú, sportinges, vörös selyemnyakkendő s úriemberből csakugyan minden világság hiányzott, kispolgári viselkedése bizony nehezen illett a valóságos keleti környezethez”

A fenti idézetből is láthatjuk, hogy Winckler nem az-az ember, aki könnyedén barátkozik bárkivel is. Hanem egy olyan ember, aki még barátokat is ritkán talál. Sőt több az ellensége, mint, aki megérti a tehetségét. Sőt azt is megkockáztatom, hogy a nálánál sikeresebb kutatókat ellenségeinek tekinti és még ráadásul a kutatások terén még türelmetlen is volt. Ami nem éppen szerencsés dolog ezen a területen. A negatív vonások mellett a legnagyobb hibái közé kell sorolnom azt, hogy a hibái ellenére még szemita is volt, az sem zárható ki, hogy a hosszan tartó súlyos betegsége okozta ezt a negatív irányú problémát vele kapcsolatban. Pedig a maga módján Winckler is sikeres volt, csak „Ő” maga ezt nem így látta. A fent említett betegsége végzett is vele 1913-ban. Tehát azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a betegsége válthatta ki az összérhetetlenséget. A kettősséget, azokat a következetlenségeket, amelyek jellemezték az egyéniségét. Tudjuk azt, hogy a zsidókat nem kedvelte és mégsem fejlesztette a nézeteit fajelméleti ideológiává. Amely miatt nagyképű antiszemitának kellene nevezni. Egy idézetet ide kell tenni, mert ez idekívánkozik, mit is mondott, amit minden kultúrembernek ismernie kell.

Idézem:

„A kultúrnépek sohasem fajtiszták, hanem mindig többé-kevésbé különböző népfajok rétegződésének a termékei”

Lám ez a meghasonlott ember készült az Anatóliai expedícióra, talán csak egy felfedező útra. Az is biztos, hogy a nehéz és szinte elviselhetetlen magatartása miatt mégis talált olyan embereket, akik támogatták az elképzeléseit. Ilyen volt **Wihelm von Landau** báró, aki Wincklernek volt a tanítványa, aki a Sidoni (Szidóni) expedíciót is finanszírozta. A Konstantinápolyi Ottomán Múzeum tisztviselője, aki a Winckler tökéletes ellentéte volt. Aki Wincklernek igen sokat segített. **Ludwig Cortius**, aki a *Dautshe und Antike Welt* című ötszáz oldalas emlékiratában erről az áthatolhatatlan fekete szemű emberről írt. A maláriától sárgás, és simára borotvált arcú emberről a következőket írja.

Idézem:

„Macridy bej valami egészen furcsa keveréke volt a féltudós műkedvelőnek és a szenvedélyes rajongónak, előljárója: Halil bej odaadó beosztottjának és a fekete kereskedőnek, a pihenést nem ismerő kísérletezőnek és az egyszerre csak minden iránt közömbös élvezőnek, ma csupán noblesse és szeretetméltség, holnap cinikus cselszövés... Néha olyannak tűnt fel előttem, mint az Otelló Jágója.”

Tudjuk azt, hogy Winckler és a munkatársai nem voltak tapasztalatlan emberek és az első felderítései mégis úgy indultak, hogy a felszerelésből szinte semmit nem vittek magukkal. Azzal a feltételezéssel, hogy mindent majd megvásárolnak kint Törökországban. Ez azt bizonyította, hogy ebben a korban ez nem volt egy egyszerű feladat. Ebből következett az, hogy a feltáró munkálatokat nem tudták időben elkezdni, csupán október 14.-én, mert nem tudták a felszereléseket időben megvásárolni. Igen nehezen viselték a nappali meleget és még nehezebben az éjszakai hideget, amely megviselte a kint lévőket. Katal-Hüyük-ben a beérkezésükkor azt tapasztalták, amit Charles Texier leírt úgy hetven évvel ezelőtt. Mindent úgy találtak, csupán az érdeklődők fordultak meg ezen a tájon.

1906. október 19. én kezdődtek el a feltáró munkálatok. Winckler és Macridy megvizsgálták a romokat és végigjárták mind azokat az utakat, amit annak idején Texier leírt. Csak hamarosan a Bogazköyiek megértették, hogy mit is keresnek az Európaiak ezen a vidéken. Az első időszakban számtalan apró leletet találtak, amelyek Akkád nyelven voltak írva. Azt mindjárt meg is fejtették és a másik írás, amelyet Hettitaírásnak hívtak, azzal nem tudtak mit kezdeni. Ma elképzelhetetlen az, hogy valaki a régészet mellett más tudományágat is ilyen magas szinten műveljen, mint ezt abban az időben ezek a jól felkészült régészek megtették. Még egy év sem telt el és már Winckler olyan leleteket talált, amelyet senki sem, mert volna remélni. Az 1906. évi expedícióját „**Vorderasiatische Gesellschaft**” (Előázsiai Társaság) és a berlini „**Orient-Comite**” (Keleti bizottság) finanszírozta. Volt néhány mecénás, akik a saját vagyonukból adtak a feltárásokra bizonyos összegeket. Azért Winckler sem volt egy rest ember, mert 1906. Július. 17. én Winckler és Marcidy a két jóbarát, kik a Zia bejjel jóbarátságban voltak és azzal a kéréssel fordultak a bejhez, hogy a meglévő pénzzavarukból kijutván adjon a bej anyagi segítséget nekik. Arról már nem is szól a fáma, hogy a Winckler munkásai is lázadni kezdtek azért, mert a fizetésük igen alacsony volt és ebben a kérdés megoldásában is a bej segítségére volt Wincklernek, s a problémát hatalmi szóval megoldotta. Ebből is láthatjuk, hogy a keleti mentalitáshoz hozzátartozik a baráti segítség, és némi anyagi segítség, amit úgy ismerünk, hogy baksis.

Az 1906. évi ásatásoknak a megkezdéséhez a sátraikat **Büyükkalén** (vár-domb) ütötték fel. A nagy meleg a beteg Wincklert nagyon megviselte és még a rossz minőségű étel is a betegségének csak ártott. Ez az expedíció Winckler számára, mint ásató régész, a tett színhelyén meghozta munkájuk eredményét.

A megfajtésekkal még ebben az időben a helyszínen foglalkoztak, nem úgy, mint ma teszik ezt a kutatók. Az egyik alkalommal olyan agyagtábla került elő, amitől Wincklernek a mogorva magatartása teljesen megváltozott, mert egész nap szinte csak az agyagtábla szövegével volt elfoglalva, melynek a szövegét fejtette és az eredményeit egy papírra feljegyezte. Ez a munkamódszer nem volt jellemző Wincklerre, ahhoz, hogy megértsük milyen szöveg lehetett az agyagtáblán, lám a szövegben olyan nevet talált, amely Hatta, vagy, Hatti népre vonatkozott. Tehát most már érthető Wincklernek a feldobottsága. Megtalálta azt, amit a leginkább keresett. A nép név az egy olyan kiindulási pontot jelentett, hogy ennek a népnek a kultúráját kellett megfejteni. Ezen a táblán megtalálta azt a szöveget akkád nyelven, amelyet már korábban megtaláltak az amarnai levelek között. Amelyen a nagykirály **II. Ramszesz** és **Hattusilis** Hettita királynak a neve is szerepel. Igen ez a tábla nem más volt, mint az a szerződés, amelyet a két nagy király kötött még a Qádesi (Kádes) csata után. Azt is megállapítja Winckler, hogy a diplomáciában szokásos nyelveken mind a két fél számára érthető diplomáciai nyelven (akkádul-Óasszír nyelven) és a két király saját nyelvén lefordításra került. Tehát ez a szerződés is legalább három nyelven megtalálható. Ez a Bogazköyi lelet a csodával határos leletek sorába emelkedett, mert egy olyan népnek a létezéséről adott számot, akiket eddig a történelemtudomány egyáltalán nem ismert. Csak megjegyzem Tróját ugyan így találta meg Schliemann, mert a homéroszi elbeszélésnek alapján kezdte el keresni és meg is találta. Ugyan így találta meg Nimród városát Mezopotámiában Layard. Ehhez tartozik még egy másik igen kiváló régésznek a szerencse csillaga, ez nem más, mint **George Smith**, aki a nyolcszáz hetvenes években Ninivébe utazott, hogy megkeresse azt a néhány agyagtáblát, amelyiken a Gilgames (Galga-Más) epos néhány hiányzó táblája található. Valószínűsíthetően megtalálható az Assur Ban Apli könyvtárában, amelynek része volt a Gilgames epos is. A korábbi ásatásnál nem került elő, siker koronázta a Smith útját, mert alig néhány nap múlva a kezében voltak a hiányzó agyagtáblák. Úgy gondolom, hogy érthető a Wincklernek a feldobottsága, mert olyan anyagot talált meg, amelyre korábban nem is számíthatott. Most nézzük meg mit is írt a naplójába ez a besavanyodott beteg ember. Láthatjuk, milyen felszabadultan fogalmaz.

Idézem:

„Augusztus 20.-án, mintegy húsznapos munka után a hegyoldalt elborító törmelékbe vágott kutatóárokka az első közfalig jutottunk. Ennek tövében találunk egy jó állapotban megmaradt táblát, amely már a külsejénél fogva is sokat ígért. Egy pillantás elég volt ahhoz, hogy minden élettapasztalatom

semmivé foszljon. Itt állott előttem, amit az ember talán még tréfából, jámbor óhajként, sem mert volna kívánni: Ramses levele Chattusilhoz a kétoldali szerződésről. Igaz, hogy az utóbbi napokban egyre több apró töredék került elő, amelyeken a két állam közt kötött szerződésről volt szó, de most kezünkben van a pecsétes bizonyíték, hogy arra a híres szerződésre, amelyet a karnaki templom falán megőrzött hieroglif-szövegből ismerünk, valóban a másik szerződéskötő fél részéről is fény derül. Ramses címeinek és leszármazásának teljes felsorolásával, pontosan úgy, mint a szerződés szövegében, ír a hasonlóképpen teljes címmel feltüntetett Chattusilnak, és a tábla tartalma szó szerint egyezik a szerződés paragrafusáival.”

A feljegyzését a későbbiek során így folytatja:

„Mondhatom éppen én sajátos érzések közepette szemléltem egy ilyen dokumentumot. Tízennyoc esztendeje múlt, hogy az akkori bulaqi múzeumban az amarnai Arzawa-levelet, majd Berlinben a mittani nyelvet megismertem. Akkoriban, az amarnai lelet révén kikövetkeztetett tényeket végig gondolva, kifejeztem azt a sejtésemet, hogy a Ramses-féle szerződést eredetileg ékírásos változatban szerkesztették meg, és ime: itt van a kezemben az egyik írás, amelyet ezzel kapcsolatban váltottak, mégpedig szép ékírással és hibátlan Babiloni nyelven”

Winckler úgy látta, hogy az a település, amelyet a feltárásokba bevont nem lehet más, csakis a Hettita birodalomnak a fővárosa. Igaz ebben nem is tévedett, mert valójában a Hatti városának a rommezejét kezdte meg feltárni. A következtetéseit arra alapozta, hogy ezen a területen annyi állami írott anyag hevert szanaszét. Ez nem is lehetett más, csakis királyi székhely. Megtalálta az állami levéltárat és azon törte a fejét, hogy a levéltár és a főváros ebben a korban ritkán esett egybe a valódi fővárossal. Abban biztos volt, hogy olyan jelentős várossal állhat kapcsolatban, amelynek igen nagy szerepe kellett lenni a Hettita birodalomban. Amelynek olyan nagy a jelentősége, hogy a királyi iratokat itt tárolták. A vizsgálatokat követően arra az álláspontra helyezkedett, hogy ez a város nem lehet más, csakis a Hettiták fővárosa Hatti. A vívódásai mind bebizonyosodtak, mert a fővárosnak a neve megegyezett a birodalomnak a nevével. Az is igaz, hogy ennek a városnak a mai neve „Hattusas”, vagyis Hatti. Ez a hatalmi központ olyan magas színvonalat képviselt a hatalmi erővel rendelkező városok közül, mint Babilon, Théba, Assur, csak néhányat az akkori nagyhatalommal bíró fővárosok közül. A „Hattusas” név is csak a legújabb etimológiai vizsgálatok alapján bizonyosodott be, hogy a hivatalos neve a fenti megnevezéssel volt azonos. Azt nem lehet elvitatni Wincklertől,

hogy az első csákány vágásait a Hettita birodalomnak a szívében kezdte meg. Azt viszont nem tudjuk, hogy ez a felismerés mennyire volt tudatos a részéről. A tény az tény marad. Egy az 1907-ből fennmaradt feljegyzéséből azt is meg tudhatjuk, hogy az:

„újonnan feltárt archívum hosszú időn át nem csak egy embernek munkaerejét fogja foglalkoztatni”.

„Ő” maga is tovább dolgozott a Bogazköyben feltárt anyagokon, így a második feltárási évben még eredményesebben tudta végezni a munkáját, mint azt tette az elő feltárási évben. Az is tény, hogy nem éppen a legjobb körülmények között tette mind azt, amit ma is elismerünk az eredményei alapján. Bármennyire is egy rettenetes embernek ismerték, de a rá kiszabott feladatot minden körülmények között elvégezte. Semmivel sem volt rosszabb szakmailag, mint bármely korábbi kollégája.

Az elődökről is szólnom kell, mert a kedves olvasóim azt fogják hinni, hogy csak a Winckler volt az a hajthatatlan ember, aki irgalmat nem ismerve a munkájának szentelte az életét. Bizonyosan nem egyedi a Winckler szindróma, mert sokan vannak, akik szintén az életüket adták a tudományokért. Éppen ezért, mert mi utódok meg is lepődünk az elkötelezettségükön. Érthető az angoloknak is a teljesítményük, mert Layard és Rasszam megtalálták a Qujundzsiken a Gilgames (Galga-Más), vagy más néven a Nimród legenda nagy részét, melynek a vége hiányzott. Minden egyes korlátozó intézkedés ellen tiltakoztak az Angolok, hogy a tudományos kutatások szabadságát ne korlátozzák. Az „*Intelligence Service*”-nek kitűnő tapasztalatai voltak az ásatásokat végző régészekkel szemben. Tudjuk azt, hogy a híres Lawrence ezredes „*az arab világ koronázatlan királya volt*”, mert „Ő” is régészként kezdte pályafutását a Közel-Keleten. Lawrence helyét **Garstang** váltotta fel ezért semmi harag nem lett a két kutató között. Így Kargamisban (Karkemis) végződő ásatásokra kapott engedélyt, így kárpótolta a szultán a váltással járó nehézségeket.

Az Eufrát (Eufrates) partján emelkedő domb gazdag zsákmányt ígért. Igaz már harminc évvel korábban meghalt George Smith, aki ezen a területen ásatott. Hosszas keresgélés nélkül is jelentős mennyiségű kerámiákat, reliefeket, szobrokat és Hettita hieroglifírással íródott feliratokat talált. Ez a férfi igen egyszerű ember volt, aki maga képezte magát jól képzett régésszé. Az alapvetettsége nyomdai betűmetsző volt. Ez az ember az Angol és az egyetemesebb orientalisztika legkiválóbb és a legrendkívülibb egyénisége volt. Megtanulta az Asszír nyelvet és felügyelőként dolgozott a British Museumban és az ott nem

regisztrált táblagyűjteményeken felfedezte a Gilgames (Galga-Más) epost, az emberiség történetének egyik leg régebbi irodalmi emlékét. Amikor belefo-gott a tanulmányozásba megállapította, hogy ez a mű két részből tevődik össze. Az első rész tartalmazza a „Vízözön” leírását majdnem azonos szavakkal, mint az a bibliába is belekerült. Itt már tetten lehetett érní azt, hogy a Biblia átvette ezt a legendát az ősnépektől, amely a bibliai történet alapját képezi. Ezzel a megállapításával Smith magára is haragította a hívő embereket. Az isteni örökség bibliájáról azt állította, hogy az utóbb került a Bibliába, mert a Biblia fiatalabb, mint ez az irodalmi mű. A Daly Telegraph 1000 font sterling díjat ígért annak a személynek, aki megkeresi a Gilgames hiányzó agyagtábláit. Az is nyilvánvaló volt, hogy ez a megbízatás szinte reménytelennek tűnt. Egy tűt kellett megtalálni a szénakazalban. Smith minden fontolgtatás nélkül az ókori Ninive romjait magába rejtő Qujundzsiken találja magát és alig néhány napi kutatás után megtalálja a keresett agyagtáblákat. Ugyan ott ahol Layard és Rasszam is megtalálta azokat, amelyeket volt része megfejteni és természetesen tanulmányozni. A megtalált agyagtáblákat Londonba szállította és így válhatott teljessé a Gilgames epos. A Szíriai expedíció vezetőjeként lelta a halálát, ahol kolerában megbetegedett és meg is halt igen fiatalon, mind össze 36 évet élt. A tudomány számára számos könyvet és feljegyzést hagyott hátra, így több tucat tanulmányt és egy kész könyvet a tudomány szerencséjére.

Smith halála után egy új társaságot indított a liverpooli egyetem Kargamisba (Karkemis). Az expedíció a sátrait a dombnak a lábánál verte fel, úgy nézett ki ez a terület, mint egy vakondtúrás. A megérkezés után nyomban megkezdték a terület felmérését és annak a feltárását. A munkának csak hamar meg is lett a gyümölcse, mert a kutatók domborműveket és Hettita hieroglifokkal írt táblákat találtak. Amelyeknek a korát több mint három ezer évben határozták meg. Védsáncokat tártak fel, ami azt bizonyította, hogy Kargamis (Karkemis) határmenti erődítmény volt. Ezen a területen számtalan értékes archeológiai anyagot gyűjtöttek össze, később ez lett a „*Garstang a hettiták földje*” című könyvnek az alapja. Az expedíció tagjai elégedetten térhettek volna vissza Angliába és meglátogatták a Bogazköyi ásatásokat. Amikor megérkeztek a liverpooli egyetemnek a munkatársai, hogy a kollégáit meglátogassák Bogazköyben. A látogató kollégák egy csupaszhatán nedves törülközővel, kalaposan kesztyűvel a kezén a szúnyogoktól kínozza és a váltóláztól kínzottan sárgán találtak a sebtében összeállított deszkabódében Wincklert, aki oly könnyedén írta át az akkád ékírást latin betűkre. Mintha maga is angolul beszélt volna. **Garstanggal** azt kérdezte Wincklertől, hogy hány agyagtáblát találtak az el-múl egy év alatt. Winckler azt mondta: „*Ha olyan kíváncsiak talán öt, vagy*

talán tízezret”

Szó mi szó Garstanggalt elhagyta az angol hidegvére, tudta a kollégája Wincklert nem érdeklik a protokoll szabályok, sem az udvariasság. Ilyet állítani felesleges, mert egy darab tábla is jelentős felfedezés lett volna. Azt mondta a vendég Garstanggalt, hogy egy expedíció során valakinek sikerül néhány darab táblát felfedezni, vagy csak töredéket az is igen nagy sikernek számít. Az ilyet már tudományos területen kimagasló teljesítményként értékelik. Ez az ember miért is beszél tízezrekről! Ami ebben különleges, hogy Winckler igazat mondott! Hugó Wincklernek hívták a Berlieni egyetem Assziológia professzorát, aki a II. Vilmos császárnak volt az alattvalója, akire a Porosz vallási és közoktatásügyi miniszter ráruházta a Bogazköyben végzendő ásatásokat. Vezetésével azoknak az eredményének a közzétételével. Igaz ekkor már a negyvenedik évén is túljárt és a német kutatók közül „Ő” volt a legképzettebb assziológus és arról nem is beszélve, hogy a Sidóni (Szidón) ásatásoknál (1903-1904) szerzett tapasztalatai elévülhetetlenné tették a nevét. Korábban már az Egyiptomban végzett kutatásainak is nagy volt a visszhangja, mert számtalan tanulmányt és tudományos állásfoglalásában kifejtette a véleményét. A fent említett munkáinak köszönhető, hogy az Elő-Ázsiai Társaság Wincklert javasolta a Bogazköyi ásatások vezetőjének.

Néhány szót említsünk meg Wincklernek a hibáiból, mint már korábban említettem a malária okozta betegsége az idegrendszerét nagyon megviselte és nem volt egy kollektív munkához szokott ember sem irányítás, sem pedig a munkavégzés terén. Féltékeny volt a kollégáira az miatt, hogy nehogy hamarabb fejtsenek meg valamit, mint „Ő” maga. A másik minden olyan kérdésben hajthatatlan volt, mint a pánbabiloni elmélete, csak azt ismerte el és így egyoldalú volt a tudományos megközelítése a kérdések megoldása terén. Azt vallotta, hogy a kultúrának a gyökerei mindenkor a babiloni kultúrából vezethetők le. Mivel ezt egy orientalista állította ez eléggé furcsa megközelítés. A legnagyobb baj az volt, hogy az egészségi állapota jelentősen meggyengült. Szíriában kapott maláriának a visszamaradt hatásait nehezen viselte és szenvedett a melegtől és a keleti rosszminőségű ételektől, tehát nem bírta a keleti konyhát. A legkisebb dolgok is kihozták a sodrából, híján volt a szervezőképességnek is. Az is tény, hogy az expedícióját a legnagyobb dilettantizmussal vezette és a feltárásokban viszont sikeres volt. Mentségére legyen mondvá Winckler volt az egyedüli, aki megpróbálkozott a Hettita ékiratos nyelv megfejtésével. Égető kérdés volt a számára, mert erre a kérdésre kevés feltáró régész fordított volna nagyobb figyelmet. Azt tartották, hogy a megfejtés az nem a feltárók

feladata. Hanem az orientalista filológusok feladata. A hangadó jeles kutatók közé tartoztak a norvég kutatók, így **S. Brügge**, vagy, a **Torp** és **J. A. Knundtson**. Ezek a kutatók, akik a megfejtésben egy tapottat sem jutottak előre és már megállapították, hogy egy INDOEURÓPAI nyelvvel van dolgunk. Lám a nyelvismeret nélkül is mit állapítottak meg ezek a derék kutatók? Igaz ma is állja a sarat ez a nyelvvel való manipuláció, mert majd később egy másik híres kutatóról is szólni fogok, aki szintén három szó egyezés alapján kijelentette, hogy a Hettita nyelv az indoeurópai nyelv volt.

Ma már tudjuk, hogy nem erről van szó, csupán annyi az igazság, hogy ez a nép egy europoid nép volt, akiknek az őshazájuk valószínűsíthetően a Kárpát-medence volt. A nyelvükről ma már azt is tudjuk, hogy a Szittyai nyelvek nagy családjába tartozik. Ennek a nyelvnek számos változatát beszélték a Szittyák, a Hunok, a Kunok, a Mah-Garok, a Kummánok, a Kos népe és lehetne e népeket sorolni, vannak már olyanok is, akikről ma már semmit sem tudunk. Azt azért el kell mondanom, hogy sokan megpróbálkoztak a Hettita nyelvnek a megfejtésével. Közöttük volt számos igen komoly felkészültségű kutató is és most ezekre a nevekre nem térek ki, csak azoknak a nevének említem meg, akiknek valamit sikerült a megfejtéshez hozzátenni. Azt javaslom, hogy elégedjünk meg két kiváló névvel, az egyik **Fridrich Delitzsch**, a másik **Ernest Weidner**. Delitzsch professzor a német orientalisztika kimagasló egyénisége, aki az első asszír nyelvtant összeállította és 1914. ben addig jutott a vizsgálódásaiban, hogy kiadta a Bogazköyi levéltár első szöveggyűjteményét. Amely a Hettita-babiloni és sumer szótár töredékeket is tartalmazott. Az is igaz az akkori tudósok egyelőre, tanácstalanul álltak előtte, mert Delitzsch nem szándékozott folytatni kutatásokat a Hettitológia területén. Az is igaz az érdeklődése az asszirológiához kötötte. A német asszirológus nemzedék közül ki kell emelnem a Weidnert, aki 1879-ben született és Winckler után a legnagyobb asszirológust tisztelhetjük a személyében. Weidnert tekinthetjük, a hettita nyelv alapjainak a megfejtése terén, igaz nem sikerült a megfejtés. A nyelv szerkezetének felépítésére rájött, ezt annak köszönheti, hogy maga volt a testet öltött alaposág. Mire elérkezett volna a nagy feladatnak a megoldásához, addigra eldőrdült Szarajevóban a fegyver és a német vezetés úgy döntött, hogy egy ilyen jó képességű ember ne a hettitológiával foglalkozzon, hanem csinálhat ennél fontosabb munkákat. Emiatt besorozták katonának és a lovakat csutakolhatta a tudományos munka helyett.

Térjünk vissza az ásatásokra amelyet Winckler végzett a Bogazköyben, mert

---

a terepen számos feladatot meg kellett oldani. Ahhoz, hogy a feltárásokon olyan eredményeket mutassanak fel, hogy a paloták és a falmaradványok feltárása a birodalom nagyságát mutassa, ezen keresztül be lehessen mutatni a közönségnek. Azért az épület maradványokat kutató régészek sem jártak éppenséggel rosszul. Szemtől szemben láthatták azokat a királyokat, akik uralkodtak, a szfinkszeket és az oroszlánokat, vagy a saját lépéseiket mérhették le a járásnyira a végig húzódó városfalakon. A kutatók előtt csak ekkor rajzolódik ki a hozzávetőleges kép a Hettita hatalom nagyságáról. Ez Bogazköyben megtalálható, mert a messze ható és gazdag fantáziára valló népnek a kultúráját láthatták a kutatók feltárhatták. A barbárnak is nevezett kultúrának láthatjuk mind azt a sok elemét, amelyből kinőtte magát a görög kultúra is. Építészeti kultúráját tekintve azt kell mondani, hogy a kor legmodernebb építészeti alkotásait tárták fel Wincklerék. Az Európai kultúra is mind ezekből az építészeti elemekből táplálkozik. Ma is azt kell mondani, hogy vitathatatlan az a tény, hogy a legnagyobb összefüggő építészeti rommezőt tárták fel ezen a területen. Az ásatók tornyokkal övezett városfalakat tártak fel, amelyről készült egy elképzelt várfal terv, amely valószínűsíti az eredeti állapotot. Winckler 1907-ben tette közzé ideiglenes jelentését az ásatások eredményeiről, így az agyagtáblák első olvasatairól. Ebben a jelentésben találjuk a királyok első és még nem a teljes jegyzékét, kb. ie. 1350-től 1210-ig. **Suppiluliumas-tól** egészen a **IV. Arnuwadasig**, ebben a munkájában adta közzé Winckler az illető királyoknak a megindokolt, a magánhangzókra is ügyelő olvasatát, - ellentétben az egyiptológusok részéről eddig feltételezett olvasataival. Ez a könyv maradt a Hettitológia egyik legelismertebb könyve, mert a kutatások eredményeit nem lehetett másképp olvashatóvá tenni, mert nem ismerték még a hettita nyelvet. Csupán a diplomáciai nyelvek alapján tudtak arra következtetni, hogy mit is tartalmaznak azok az írások, amelyekkel találkoznak a kutatók. Ekkor még csak az asszír nyelven íródott anyagokat, vagy a babiloni nyelven íródott anyagokat lehetett elolvasni. Ezeket már a tudomány ismerte. Az is tény ebben az időben, hogy a régészek sokkal több anyagot nyújthattak a tudománynak, mint maga a nyelvészet, mert a szövegeknek a száma igen korlátozott volt még ebben az időben. Winckler is újra elindult Anatóliába egy újabb ásatási évadra, amely (1911-1912) elhozta neki a Bogazköyi ásatás azt a sikert, amire mindig is vágyott. Igaz ekkor már annyira beteg volt, hogy egy ápolónővér ügyelt Winckler egészségére. Akit a bennszülött munkások úgy hittek, hogy ez a személy nem más, mint Winckler felesége, olyan odaadóan ápolta a beteg embert. Winckler agyagtáblái a berlini múzeumba vándoroltak, addig a Kargamisi

(Karkemis) leletek a British Museumba, majd a nagyobbik részük az Ankarában lévő múzeumba kerültek. A megfejtés lehetősége még mindig váratott magára, mert a próbálkozások egyre csak csütörtököt mondtak. A Hettitológiai kutatások ebben az időben teljesen a holtpontra voltak. A nyelv nem lett ismert, a kezdeti sikereknek az eredménye az lett, hogy mindenki arra várt, hogy itt valaminek történnie kell. Az eddigi eredményeket is már új szempontok szerint kell újrajvizsgálni. Az ugyan igaz, hogy Winckler számos agyagtáblát megfejtett a levéltár anyagából, de azok mind asszír nyelven, vagy babiloni nyelven íródtak. Így a Hettita nyelven íródott anyagok tartalma továbbra is rejtve maradt. Az előbb felsoroltak miatt a terepen a legnagyobb feladat a régészek mellett a nyelvészeké lett. A nyelvészek feladatává vált az, hogy megfejtést adjanak az „*Arzawa*”, vagyis a Hettita nyelv megfejtésére, ebből következően azt a feladatot kellett megoldani, hogy a Hettita szövegekhez kellett fordulni, hogy megtudják, valójában kik is voltak azok a Hettiták, akiknek a szövegeit a kutatók ebben az időben még nem tudták elolvasni.

1913-ban szomorú hír járta be a tudományos életet, a súlyos beteg Winckler meghalt. A végrendeletében utalásokat találtak arra vonatkozólag, hogy az „*ékírásos hettita*” megfejtésen éveken át dolgozott és ennek a kézíratait nem sikerült megtalálni. Legfeljebb csak utalásokat egyes munkáiban. 1914-es év már azt is jelentette a kutatók számára, hogy a legjobb lesz, ha pakolnak és egy békésebb múzeumi helyiségben dolgozzák fel azokat az anyagokat, amelyek ekkor már a kutatók rendelkezésére álltak. A háború alatt két török régész ásatott Bogazköy területén és nem éppen eredményesen és igazi szak tudás híjával történtek ezek a feltárások. A Hettitológia ebben a helyzetben visszavonult a dolgozó szobákba és ott igyekeztek a kutatók valamilyen eredményt elérni. Igaz Európában, ebben az időben a „**Mars**” hadisten volt az úr. Szerencse az, hogy volt egy olyan lehetőség, hogy a tudós embereket, köztük **Bedřich Hrozný**’ (ejtsd Bedrics Hrozninak) cseh nyelvész korszakalkotó művének előszavában illő köszönettel örökítette meg az a tény, hogy Kammergruber főhadnagy úr megértően tekintett a szerző munkásságára. Hagyta Hrozný’t- dolgozni és a megfejtésekkel foglalkozni. Hrozný’ munkásságára a következő fejezetben részletesen ki fogok térni, mert a Hettitológia olyan személyéről van szó, aki nélkül a Hettita nyelv nem valószínű, hogy megfejtésre kerülhetett volna.

Befejezésül meg kell említenünk azt a tény, ha emléket akarunk állítani Winklernek, hogy azzal a mérhetetlen mennyiségű lelethalmazzal - amelyeket Bo-

gazköyben feltárt, és ami az akkor ismert összes hettitológust és történészt meglepett - nem tudtak mit kezdeni, mert a Hettita nyelv az teljesen ismeretlen volt számukra. Említést tettem arról a tényről, hogy Winckler az általa megfejtett babiloni nyelven és asszír nyelven íródott szövegeket igyekezett átírni az ismeretlen nyelvre, ami éppenséggel nem egy kis dolog volt ekkor még. Megjegyzem, ezt nem nevezhetjük „kicsiségnek, ahogy a pályatársak fogalmaztak Wincklerrel kapcsolatban”. A Hettita ékíratos szövegek ugyanúgy érthetetlenek voltak, mint a Hettita hieroglifírást szövegek. A hamai kő és a sok táblácska, amelyet Garstang talált Kargamisban (Karkemis), ezek is mind Hettita nyelven íródtak. Csak a nyelvtitok még nem derült ki. Amikor kiderült, hogy egy és ugyanazon nyelvről van szó az a szóbeszéd járta, hogy megoldódott a hétpecsés titok. Igen sokat köszönhetünk Wincklernek ebben, mert az „Ó” kutatásainak köszönhetjük azt, hogy a két írás nem más, mint a Hettitáknak az ősi ékíratos és a késői, vagy is az új Hettita birodalomnak az írásáról van szó, amit hieroglifírást nevezünk. Az is nyilvánvaló volt, hogy a Bogazköyi leleteket nem lehet egyértelműen megfejteni az írás ismerete nélkül, éppen ezért próbálkozott a megfejtéssel Winckler. Összehasonlító eljárásokat próbált ki a nyelv megfejtésére. Nem ért el vele nagy eredményeket, de azt megállapította, hogy a két írás Hettita.

A népről az öltözeteik alapján az a vélemény fogalmazódott meg, hogy a hasonlóság miatt olyan, mint a Szkítháké. Szittyia öltözetet látott a Hettiták öltözetében. Lám a megérzések milyen dominánsak tudnak lenni, mert ma már tudjuk, hogy az eleinknek a szállásterülete volt Anatólia és az a birodalom, amelyet az Egyiptomiak Hettitának neveztek az Szkíthá volt. Azt gondolom, a tudomány csillagai között igen fényesen ragyog Wincklernek a csillaga, mert nélküle nem ismerhettük volna meg a Hettitákat. Azt a Szittyia népet, amelyet nem akar a mai akadémikus magyar tudomány elismerni annak, ami!

Képjegyzék

Térkép részlet, Termékeny-Félhold

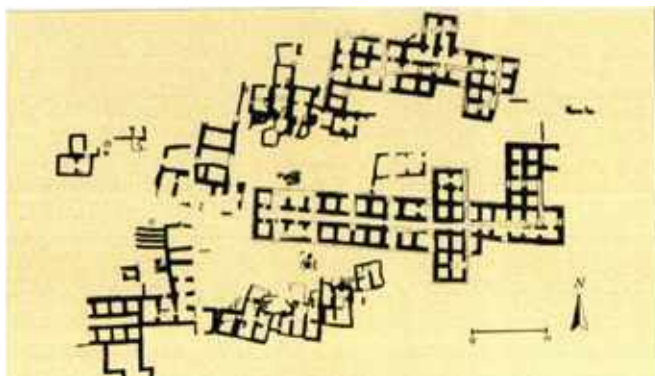
Hettita főváros, Hattusa
Törökország, Hattusa romjainak látképe

Tell őr bástya,
Filisztia, i.e. IX. évezred, pásztor népek

Leopárdokat ábrázoló dombormű,
Catal Hüyük, i.e. VII.-VI. évezred, Ankara

Umm Dabaghija, Irak, i.e. VII.-VI. évezred,
Catal Hüyük, Ankara, i. e. VII. évezred, Két állat között ülő istennő

Kerámia edények
Samarra kultúra, i.e. VI. évezred

Terrakotta szoborcška
Nöstény oroszlán, i.e. XIII.-XII. évszázad, Qufa

Yazylyqala, Törökország
i.e. XIX.-XIII. század, Tesub és
Khebat találkozását ábrázoló jelenet

Vihar Isten és Harcos
Ankara – Louvre
i.e. XIV.-XIII. század

Hattusa fellegvár, Bogaz – Köy felől nézve
Felsőváros romjai

Hattusa fellegvár, Fellegvár
Alsóváros romjai

Hattusa fellegvár, Felsőváros falainak és bástyáinak látképe

Hattusa, Alsóváros temploma,
néhány amfórával

Hattusa, Alsóváros légi felvétele,
1. számú templom a raktárépületekkel

Hattusa, Felsőváros városfalának egy szakasza

Hattusa, Déli kapu szfinx szobor,
i.e. XIV. – XIII. század,
Isztambul, Régészeti Múzeum

Hattusa, Oroszlánok kapujának látképe,
i.e. XIV. – XIII. század

Alaca Hüyük, Szfinx kapuja,
i.e. XIV. – XIII. század

Hattusa, Királyi kapu látképe,
i. e. XIV. – XIII. század

Összekuporodó bika,
Ivóedény, i.e. XIV. század, Hattusa
Norbert Schimmel gyűjtemény

Yazylycala, 12 görbe karddal a kezében
menetelő, csúcsos süveget viselő istenségeket
ábrázoló dombormű i.e. XIV. – XIII. század

Yazylycala, Istenségek felvonulását ábrázoló dombormű
i.e. XIV. – XIII. század

Hattusa, Királyi kapu látképe,
i. e. XIV. – XIII. század

Dobosokat ábrázoló dombormű, Karkemis
Ankara, Anatóliai civilizációk Múzeuma
i.e. XII. század

Pásztoristen ábrázolás, Louvre
Aleppó vidékéről, i.e. XVI.- XV. század

Yesemek, Dombormű a hegy génuszaival
i.e. XIII. – XII. század

Kara-Tepe, Déli kapu,
Zenészeket ábrázoló dombormű
Törökország, XII. század

Tel-Tianat, Oszlop lábazat oroszlán párral
Antakya, Régészeti Múzeum
i.e. XII. – XI. század